
Ikke et kulturelt kriseråb!

– Inklusioner og eksklusioner
i debatten om den litterære kanon

AF MAJA BISSENBÄKKER FREDERIKSEN

Da Kulturministeriet i januar 2006 offentliggjorde sin *kulturkanon*, affødte det som forudset en større debat om såvel indholdet som formålstjenligheden af en kulturel kanon. Det var dog ikke overvejelser angående kanonens kønsrepræsentationer, der tog hovedparten af spaltepladsen. Dette skyldes måske, at debatten allerede havde rullet i forbindelse med Undervisningsministeriets *litteraturkanon*, som var blevet offentliggjort i efteråret 2004. De kritikker, som litteraturkanonens underrepræsentation af kvindelige forfattere gav anledning til, kan dog langt hen ad vejen hæftes på begge kanonprojekter. Argumenterne for og imod flere kvinder på kanonlisterne synes på mange måde symptomatiske for diskussionen om forholdet mellem elementerne: køn, videnskab og dannelse. Ikke mindst er det interessant, at såvel modstandere som tilhængere af flere kvinder i kanonen øjensynligt understøtter samme køns- og videnskabsmæssige dogmer nemlig; at verden består af to væsensfor-

ESSAY

skellige køn, at kønsforskellen er knyttet til en specifik teleologi og/eller at ægte videnskab udmærker sig ved at se bort fra og henover disse kønsforskelle.

Jeg tager i det følgende udgangspunkt i en række indlæg og interviews, som publiceredes i dagspressen efteråret 2004, og som kan siges at repræsentere kritikens respektive fløje. Mine overvejelser indeholder ikke forslag til et mere objektivi eller kønsinklusi kvalitetskriterium for litterære kanoner. Det er snarere en illustration af behovet for at stille kritiske spørgsmål ved de forestillinger om danskhed, historie, litterær kvalitet, kulturel indflydelse, køn og repræsentation, som kanonprojektet som sådan hviler på, herunder ikke mindst de magtstrategier, som begge lejres forestillinger om videnskabelig neutralitet indebærer.

SANDHEDEN

Offentliggørelsen af Undervisningsministeriets litteraturkanon gav som nævnt anledning til en ophedet debat om det rimelige i, at kvindelige forfattere i forhold til de mandlige kun var repræsenterede i proportionerne 4-37. Med Bo Tao Michaëlis og Henrik Palles ord (2005) så kunne kritikens væsentlighed måles i graden af fanatisk stædighed, hvormed kanonudvalget og den daværende undervisningsminister afviste dens relevans. Kanonudvalget fastholdt, at kritikken dybest set var forfejlet. Udvalget af forfattere havde nemlig basalt set intet haft med køn at gøre. Et "retvisende billede af traditionen"¹ indebærer, som kanonformand Jørn Lund forklarede, netop en liste, der er domineret af mænd, og som derved afspejler mændenes dominans gennem hele litteraturens historie. Når kvindelige forfattere ikke er med på listen, er det med andre ord, fordi de simpelthen ikke har været dygtige nok; ikke som følge af at de er kvinder, men fordi kvinder historien igennem har været undertrykte og derfor ikke har haft mulighed for at skabe vigtig og interessant litteratur. En eksklusivt

mandlig kanon afspejler blot denne ganske vist uretfærdige, men ikke desto mindre faktuelle sandhed. Som Lund i et interview forklarer:

[...] Fordi kvinder igennem historien ikke har haft de samme muligheder for at ytre sig litterært som mænd. Vi har valgt ud fra to hovedkriterier: kvalitet og brugbarhed i skolen. Vi har ikke haft kønnet som pejlemærke. Man gør sandheden en bjørnetjeneste, hvis man slører de historiske kendsgerninger. Vi skal se den fortid og tradition, som vi hænger fast i, lige i øjnene. Der er tale om en historisk asymmetri, som ikke skal sminkes. (Danne-mand 2004)

I den udstrækning kanonformation betragtes som et rent deskriptivt fænomen; som en neutral afspejling af objektive historiske fakta, så er ovenstående naturligvis et argument, som må tages alvorligt. Den position, som Lund repræsenterer, fremstiller den dygtige litterat, forsker eller komite-medlem som frigjort fra uvidenskabelige politiske dagsordner. Kanonkomiteen er og bør være en passiv vehikel for de historiske facts og de foreliggende udtryk for kvalitet, som kanonen selv er et spejlbillede af. Med andre ord ser det ud til, at det er kanon, der har valgt komiteen snarere end den anden vej rundt. Kravet om flere kvinder på listen fremstår derimod som udtryk for subjektive politiske agendaer, som hverken har noget med litteratur eller med forskning at gøre.

Idet Undervisningsministeriets liste angår skønlitteratur, kan det som litterat være interessant at lægge mærke til, hvad det er for metaforer, som markerer henholdsvis *videnskabelighed* og *uvidenskabelighed*. Man kan fx bemærke, at den kvindelitterære kritik ifølge Lund forsøger at "sminke" sandheden og at "sløre" de historiske kendsgerninger. Sminke kan som bekendt konnotere kvindekøn, mens slørets dobbeltbetydning både peger på det gedulgte, på parisermodehatte, på brudeslør og selvfølgelig på en

vestlig fantasi om den tilslørede arabiske kvinde. Kendsgerninger forvanskes til usandheder, idet de ikklædes kønnede og etnisk markerede tegn. Metaforbruget er med andre ord i god tråd med et videnskabsideal, som betragter videnskabelighed som ensbetydende med evnen til at fremstå umærket af køn og etnicitet. Dette er til gengæld en position, det er forbeholdt nogle subjekter at indtage, mens andre er forment adgang: Kun en kanonliste, som åbenlyst er domineret af mandlige forfattere, kan fremstå som én, der ikke har “haft kønnet som pejlemærke”.

VIDENSKABELIGHEDEN

Som bekendt responderede en række af kvindelitteraturens eksperter på den litterære kanonliste og Lunds forsvar for samme. Litteraterne Elisabeth Møller Jensen, Pil Dahlerup og Anne Marie Mai iværksatte en omfattende kritik i dagspressen og opstillede desuden en alternativ liste over kvindelige must-read-forfattere. En liste, som den daværende undervisningsminister Ulla Tørnes fandt interessant som almindelig inspiration, men som hun samtidig understregede aldrig ville kunne blive obligatorisk på linje med den fastsatte kanon.

Kvindelitteraturens forsvarere fastholdt imidlertid deres kritik. De satte spørgsmålstegn ved den objektivitet og ekspertise, som kanonudvalget brystede sig af. Kritikerne påpegede, at en objektiv eksisterende kvalitet hos de kvindelige forfattere helt ufortjent var blevet overset:

Kvindelige forfattere indgår i dag som en levende del af den danske kulturarv, deres værker hævder sig alene på litterær kvalitet, og de har ofte spillet en meget fremtrædende rolle som sproglige og litterære fornyere i deres egen tid. (Dahlerup, Møller Jensen, Mai mfl. 2004)

Strategien er, som det fremgår, at inkludere de kvindelige forfattere i kredsen af *kvalitet*

og *danskhed*. Størrelser som *litterær kvalitet* og *kulturel arv* fastholdes som objektive, upolitiske fænomener, som også bør genkendes og anerkendes i kvindelitteraturen. Kritikerne anfægter således ikke den grundlæggende antagelse om kanon som en afspejling af *historien*, *kvaliteten*, *danskheden*, lige som de tilslutter sig, at hovedformålet med danskfaget bør være dets “kultur bærende” funktion.² Faktisk synes de enige med kanonudvalget i, at køn per definition er et politisk og dermed ulitterært og uvidenskabeligt emne:

Han [Jørn Lund] fremstiller det, som om vi kræver »positiv særbehandling« af kvindelige forfattere. Det gør vi ikke. Vi diskuterer kvalitet. (Dahlerup, Møller Jensen og Mai 2004)

Heller ikke kritikerne går således ind på spørgsmålet om, hvorvidt den litterære kanonliste ikke allerede *er* udtryk for positiv særbehandling – på baggrund af køn.³ Både kanonudvalget og den kvindelitterære kritik søger snarere at etablere netop deres liste som videnskabelig i modsætning til et (køns-)politisk, ideologisk farvet og dermed uvidenskabeligt alternativ. Og begge synes indirekte at enes om muligheden af at foretage en kanonisk repræsentation af kvalitet og historie, som ikke selv er situeret og ikke i sig selv allerede er et udtryk for en specifik kønspolitisk agenda.

Netop kravet om at fremstå umarkeret og objektiv er som bekendt ofte blevet fremhævet som videnskabsteoretisk problematisk, netop fordi dette ideal dølger de magtstrategier, som virker igennem at markere det normative som neutralt. Det, som vi med et udtryk fra Donna Haraway bør lægge bag os, er selve forestillingen om, at videnskaben skal foretage ‘The God Trick’. Altså forestillingen om, at vi er i stand til at placere os selv som neutrale betragtere: uden for kontekst, historie og uden for den diskursive magt, som bestemmer, hvad sandhed overhovedet kan kendetegnes som. Som Haraway påpeger, er situerethed

ikke noget, vi kan undgå. Det er snarere et ansvar, hvis konsekvenser vi må tage på os og forholde os reflekteret til, hvis vi ikke skal ende med at understøtte den magtideologi, som i udgangspunktet er andetgørende og ekskluderende.⁴

IDENTIFIKATION: FORBUD OG PÅBUD

Når ret skal være ret, så har kanonlistens kritikere dog også påpeget, at køn ikke er et fænomen, vi nødvendigvis skal se bort fra, men snarere noget, der med nødvendighed må overvejes i og med, at de omtalte forfattere nu er blevet obligatorisk læsning for skolebørn og gymnasieungdom. Køn er med andre ord et spørgsmål, som danskfagets dannelsesaspekt gør uomgængeligt: Hvilke effekter kan kanon få for de kønnede subjekter i skoleklassen: Hvad *gør* en næsten eksklusivt mandlig kanon ved vores opfattelser af køn?

Blandt de, som stillede sig dette spørgsmål, var Jens Andersen, som i et indlæg i *Berlingske Tidende* kritiserede den konsensus, som han mente, kanonudvalget lå under for og konkret videreleverede; nemlig at litteratur produceret af kvinder ikke kan og ikke bør interessere mænd. Andersen er således på linje med store dele af den feministiske litteraturkritik, når han fremhæver, at den reproducerede konsensus om kvinders litteratur som underlødige udgør et stort problem for især de kvindelige studerende:

Efter de nye kanonlister at dømme, vil danske kvinders indlæring i maskulin identitet og identifikation fortsætte langt ud i fremtiden. Navlebeskuende mandelitteratur bliver de ikke fri for. Alle de piger og unge kvinder, som i det kommende årti vil være i flertal på landets gymnasier, har ikke en anden og mere forjættende udsigt til poesi og prosa med kvindelige problemstillinger, end deres mødre og mormødre havde engang. Det kulturbærende lag må fortsat lytte og spejle forgæves efter deres eget køns stemme og skikkelse i

den litteratur, de tvinges til at læse i skoleårene. Litteratur i skoletiden handler ikke kun om sublimt sprog og æstetiske aha-oplevelser, men også om spejling og identifikation. God litteratur er, både for dreng og for pige, en unik chance for at møde nye og mere fortættede udtryk for sit eget køns meninger og forhåbninger – til en selv, til livet og det andet køn. (Andersen 2004)

Andersen sætter således køn på kanon og peger i samme instans på vigtigheden af at forstå kanon som en instans, der ikke primært afspejler, men også aktivt handler gennem at opstille kønnede identifikationsmuligheder.

Det prisværdige i kritikken til trods er det dog svært ikke at blive slået af argumentets stærkt heteronormative undertoner. Som det fremgår, synes målet at være mødet mellem to fundamentalt væsensforskellige køn, hvis dikotome identiteter bekræftes og konsolideres netop i kønnenes heteroseksuelle møde. Et møde, som repræsenterer intet mindre end livet selv, jf. forbindelseslinjerne mellem *selvet*, *livet* og *det andet køn*, som tilsammen konstituerer et komplet hetero-narrativ; en fortælling, der ser heteroseksualiteten som altings udgangspunkt og endemål.

Paradoksalt bekræfter Andersen dermed, at 'kvindelitteratur' primært er for kvinder, idet det er dem, som kan bruge kvindelitteraturen til selvspejling. 'Det andet køn' tilbydes derimod et blik ind i en fundamentalt anden verden, der fremstilles som selvindlysende fremmed for det køn, som er udenfor. Med en nærmest voyeuristisk logik forventes det ene køn at spejle sig, mens det andet forvises til at lure.

På den ene side tilbyder Andersen her et kærkomment alternativ til en traditionel fallocentrisk optik, som forudsætter identifikation for mænd og kun tillader kvinder et glimt ind i identifikationens maskuline magtarene. Men snarere end at benytte muligheden for at dekonstruere den dreng/pige-dikotomi, som klistrer til den

dominerende forestilling om kunst og køn, så fastholdes Det Mandlige og Det Kvindelige som ontologiske modsætninger. Og det sker i en bevægelse, som sætter strenge rammer for de typer af identifikation, som hvert køn forventes (og især: *ikke* forventes) at investere i læsningen af 'det andet køn's litteratur.

Spørgsmålet er hvorfor? For hvem er det et problem, hvis kvinder bliver oplært i (og måske endda lykkes i at opnå) maskulin identifikation? Bemærk at det, som Andersen er bekymret over, ikke er udsigten til den kastrerende oplevelse af, at ens sociale råderum uretfærdigt begrænses på baggrund af kropstegn. En oplevelse, som kvinderne med stor sandsynlighed vil blive udsat for, når de opdager, at deres position som kvindelige og dermed kønsligt mærkede kroppe forhindrer dem i at indtage positionen som universel, ukønnet krop (denne er nemlig forbeholdt en krop, der genkendes som mandlig). Men det er ikke kvindelig social kastration, som teksten ovenfor advarer imod. Det er identifikationen *som sådan*. Er dette i virkeligheden en manøvre, som skal afværge en maskulinitet, der er løsrevet fra den såkaldte 'maskuline krop' og udbudt til fri cirkulation mellem kvinder? Er det selve denaturaliseringen af det såkaldt 'mandlige perspektiv', som sådan et forbud mod identifikation sigter på at forhindre?⁵

Set i dette perspektiv må ideen om, at der gives noget sådant som 'kvinders oplevelser' (der kan formidles af kvinder til kvinder gennem kvindelitteratur), ikke bare ses som et frigørende identitetsprojekt, men snarere som en kønsdisciplinerende hjørnestein, som indebærer en række implicite sociale krav om og forbud imod identifikation. En præmis er øjensynligt, at det er identifikationen på tværs af køn, som er selvindlysende problematisk. En identifikation 'på langs' udgør åbenbart ikke det samme problem, selvom man med nogen ret kunne spørge, om det ikke er lige så problematisk, at unge *mænd* bliver tvunget

gennem litteraturens maskuline identifikationer? Ikke mindst med tanke på, at flere af de kanoniserede forfatters centrale værker fremstiller en forståelse af maskulinitet, som baserer sig på misogyni og homofobi?⁶

KANONEN OG NATIONEN – OG DE ANDRE

Med andre ord har kanondebattørernes fremstillinger af køn ikke sat nævneværdige spørgsmål ved de magtstrukturer, som måske dybest set konstituerer den nuværende kanonlistes ekskluderende kønslogik. Inklusionen af kvindelige forfattere kan kun ske i den udstrækning, det kan forsikres, at disse fungerer præcis lige så umarkerede, som de mandlige forfattere gør. Eller alternativt, som Jens Andersens eksempel viser: at inklusionen med sikkerhed vil understøtte de heteronormative struktureringer af identifikation og begær, som adskiller og hierarkisk organiserer mænd og kvinder. Begge strategier er højst problematiske, idet de understøtter den ekskluderende og essentialiserende logik, som såvel kanon som det patriarkalske kønssystem bygger på.

I den udstrækning kanon præsenteres som en liste af fakta, som i sig selv er fri af politik og værdier (og ikke fx som en repræsentation af et givent samfunds magtstrukturer), understøttes og videreføres en ideologi, som hævder, at væsentlige tanker og væsentlig kunst ikke kan skabes og inkarneres af 'mærkede' kroppe. Sådant en logik finder også i mere eksplicit grad vej gennem kanonudvalgets argumenter. Lektor Dorte Heurlin (medlem af kanonudvalget) påpeger således, hvad hun ser som det absurde i at skulle tage hensyn til bestemte gruppers identifikationsbehov:

Vi var fem kvinder i kanonudvalget, og ingen af os forsøgte at få udvalgets mandlige kanonere til at optage endnu en kvindelig forfatter på den korte, obligatoriske liste. Ingen argumenterede for, at alle børn og unge i Dan-

mark bør kende f.eks. Leonora Christine, Thit Jensen eller Tove Ditlevsen med begrundelser af typen: »Kvinder er den halve menneskehed« eller: »Det at gå i skole er en del af identitetsdannelsen, og derfor bør der af hensyn til pigerne optræde et vist antal kvindelige forfattere blandt de obligatoriske forfatterskaber«.

Hvad med andre gruppers identitet? Seksuelle minoriteter? Elever med anden etnisk baggrund end dansk? (Heurlin, *Berlingske Tidende* 2004)

Man fornemmer, at den korte liste ("seksuelle minoriteter" og "elever med anden etnisk baggrund end dansk") allerede er forlænget ad absurdum. Henvisningen til sådanne overvejsers selvindlysende meningsløshed er i sig selv interessant. Og sandsynligvis rammende – i hvert fald var der mig bekendt ingen af dagbladsdebattørerne, som senere kommenterede denne sidste bemærkning. Øjensynligt er seksuelle og etniske markeringer lige så ensbetydende med uvidenskabelighed, som køn er det.

Heurlins bemærkning peger på, at kanoprojektet må forstås i forlængelse af en bekymring over en mulig de-homogenisering af et homogent Danmark (eller forestillingen om et sådant). Det har således en åbenlys – men uden tvivl utilsigtet – selvunderminerende klang, når Jørn Lund i forbindelse med lanceringen af kanonlisten fastslår at: "Det her er ikke et kulturelt kriseråb" (Sørensen og Thorsen 2004)!

De omsiggribende kanonprojekter kan ikke tænkes ud af den nationalistiske kontekst, de opstår og formerer sig i. Men det kan med fordel overvejes, hvordan forestillinger om køn og seksualitet spiller ind i det nationale. Det kan inspirere til at forstå kanon som et projekt, der ikke primært fungerer som en repræsentation, men snarere som en performativ strategi. På linje med såvel postfeministiske som postkoloniale teoretikere (Edward Said, Homi Bhabha og Benedict Anderson) er det således nærliggende at foreslå kanon som en sym-

bolsk repræsentation af national identitet. Det er måske mest oplagt at forestille sig læsningen af og undervisningen i den litterære kanon som en kulturel citering, som performativt konstituerer national identitet. Snarere end at lære os *om* dansk kultur og historie konstituerer kanon den læsende som dansk. Og som kanondebatten antyder, så synes dette altså at indebære nogle ganske bestemte krav til den etniske, kønslige og seksuelle subjektivitet, som denne proces forventes at resultere i. En analyse af de mange danske kanonprojekter kunne derfor med fordel undersøge, hvilke forbindelseslinjer disse projekter aktuelt danner mellem på den ene side begrebet om *nationalstaten* og *den kulturelle arv* og på den anden side størrelser som *etnocentrisme*, *fallocentrisme* og *heteronormativitet*.

Kanon er kompleksitetsreduktioner, og som sådan kan vi per definition ikke undgå kanoner. De officielle så vel som de langt mere magtfulde skjulte kanoner; dem som udgøres af fx læseplaner, antologier og generationer af overleveringer af 'hvad vi læste i min skoletid'. Kanoner er nødvendige narrativer, som gør det muligt at orientere sig. Men netop derfor er det nødvendigt at indarbejde et reflekteret forhold til de magtmekanismer og ideologier, som sådanne narrativer indebærer, og som de oftest søger at kamouflere som objektive og universelle. At afsløre denne type magtrelationer er selvfølgelig ikke det samme som at skille sig af med dem, men det kan gøre det til en mulighed faktisk at adressere dem, diskutere dem og potentielt at forandre dem.

NOTER

1. Lund, *Politiken* 13.11.2004.
2. Lund mfl.: *Dansk litteraturs Kanon. Rapport fra Kanonudvalget*, 2004, samt Dahlerup, Jensen mfl. *Berlingske Tidende* 17.11.2004.
3. Mai har dog i en sidebemærkning peget på kanon som udtryk for positiv særbehandling af

- mandlige forfattere: "Det virker, som om det væsentligste kriterium for at komme med i den litterære kanon er, at man er en mand" (Thorsen 17.12.2004). Desværre var det ikke overvejende denne type argumentation, der prægede debatten.
4. Haraway 1991.
 5. Jf. "The Lesbian Phallus and the Morphological Imaginary", i: Butler 1993.
 6. Bissenbakker Frederiksen 2005.

LITTERATUR

- Andersen, Jens: "Flere kvinder i kanonen", *Berlingske Tidende* 29.9.2004
 - Bissenbakker Frederiksen, Maja (2005): *Begreb om begær – Queeringer af nyere dansk litteratur*, Syddansk Universitetsforlag, 2005
 - Butler, Judith (1993): *Bodies that Matter – On the discursive Limits of "Sex"*, Routledge, New York/London
 - Dahlerup, Pil, Elisabeth Møller Jensen, Anne-Marie Mai og Charlotte Dyremose: "Kvindelige forfattere skal med i kanon", *Berlingske Tidende* 17.11.2004
 - Dahlerup, Pil, Elisabeth Møller Jensen og Anne-Marie Mai: "Kanon misforståelse", *Politiken* 19.11.2004
 - Dannemand, Henrik: "Mænd sad på magten og på skriveriet" (interview med Jørn Lund) *Berlingske Tidende* 29.9.2004
 - Haraway, Donna (1991): "A Cyborg Manifesto: Science, Technology, and Socialist-Feminism in the Late Twentieth Century", in Donna Haraway: *Simians, Cyborgs and Women. The Reinvention of Nature.*, Routledge, London
 - Heurlin, Dorte: "Jeg er ikke ansat af staten til at tale kvinders sag i kanonudvalg", *Berlingske Tidende* 28.9.2004
 - Lund, Jørn mfl.: *Dansk litteraturs Kanon. Rapport fra Kanonudvalget*, Undervisningsministeriet 2004 (<http://pub.uvm.dk/2004/kanon/>)
 - Lund, Jørn: "Kvinder i kanonen", *Politiken* 13.11.2004
 - Michaëlis, Bo Tao og Henrik Palle: "Lige lukt på Frilandsmuseet", *Politiken* 7.5.2005
 - Sørensen, Mona Samir og Lotte Thorsen: "Kanon: »VSOP – Very Superior Old Poets«" (interview med Jørn Lund), *Politiken* 24.9.2004
 - Thorsen, Lotte: "Kvindelige forfattere ind i danskundervisningen", *Politiken* 17.12.2004
- Maja Bissenbakker Frederiksen
Cand.mag., ph.d.-stipendiat
Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab
Københavns Universitet